

शास्त्री – तृतीयवर्षम् (षष्ठसत्रार्द्धः) पञ्चमपत्रम्

मा. संहिताया नवमाध्यायः महीधरभाष्यसहितः, ध्वज-दण्ड-रथ-घन-विकृतिपाठानां सलक्षणं सोदाहरणं लेखनम्

1. नवमाध्याये कति कण्डिकाः सन्ति ?
चत्वारिंशत् (40) कण्डिकाः सन्ति ।
2. नवमाध्याये किं वर्ण्यते ?
नवमाध्यायस्य 34 कण्डिकापर्यन्तं वाजपेययागः ततः राजसूययागः च वर्ण्यते ।
3. नवमाध्यायस्य प्रथमः मन्त्रः कः ?
देवसवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव.... स्वदतु स्वाहा ॥ इति ।
4. केतपूशब्दस्य कोऽर्थः ?
केतशब्देन अन्नमुच्यते । केतमन्नं पुनातीति केतपूः आदित्यः ।
5. अप्स्वन्तरमृतमस्तु इति मन्त्रस्य कुत्र विनियोगः देवता च का ?
अश्वानां प्रोक्षणे विनियोगः अश्वदेवत्यः च मन्त्रः ।
6. वाता वा मनो वा इति मन्त्रस्य कुत्र विनियोगः ?
रथस्य दक्षिणभागे अश्वयोजने विनियोगः ।
7. वातरंहा भव इति मन्त्रस्य कुत्र विनियोगः ?
रथस्य उत्तरभागे अश्वयोजने विनियोगः ।
8. जवो यस्ते इति इति मन्त्रस्य कुत्र विनियोगः ?
रथे तृतीयाश्वस्य योजने विनियोगः ।
9. देवस्याहं सवितुः प्रसवे इति मन्त्रेण किं क्रियते ?
वाजपेये अनेन मन्त्रेण ब्रह्मा रथचक्रक्रस्योपरि आरोहणं क्रियते ।
10. बृहस्पते वाजं जय इति मन्त्रस्य कुत्र विनियोगः ?
दुन्दुभिवादने विनियोगः ।
11. यजमानस्य रथारोहमन्त्रः कः ?
देवस्याहं सवितुः सवे.... गच्छत । इति ।
12. दधिका इति शब्दस्य कोऽर्थः ?
दधिः सन् क्रमते अध्वानमिति दधिक्राः अश्वः ।
13. ते नो अर्वन्तो इति मन्त्रस्य ऋषिच्छन्दोदेवताः लिखत ।
जगती छन्दः, अश्वदेवता, ऋषिः नाभानेदिष्टः ।
14. वाजशब्दस्य कोऽर्थः ?
अन्नमित्यर्थः ।
15. वाजपेययागः कति दिनात्मकः ?
एकविंशतिदिनसाध्यः एकाहः वाजपेयः क्रतुः ।
16. वाजपेयशब्दस्य कोऽर्थः ?
वाजः अन्नं पेयद्रव्यात्मकं यस्मिन् स वाजपेयः ।

17. आसीसंज्ञकहोमस्य का देवता ?
संवत्सराभिमानी प्रजापतिः ।
18. आसीहोमः कतिसंख्याकाः ?
द्वादशसंख्याकाः ।
19. क्लृप्तिहोमाः कति भवन्ति ?
आयुर्वज्ञेन कल्पतामित्यारभ्य षट् क्लृप्तीः भवन्ति ।
20. अग्निरेकाक्षरेण इत्यादिमन्त्राणां किं नाम ?
अग्निरेकाक्षरेणेति मन्त्राः उज्जितिसंज्ञकाः ।
21. राजसूययागः केनानुष्ठेयः ?
अभिषिक्तेन राज्यधुरं वहता क्षत्रियेण अनुष्ठेयः ।
22. कति दिनसाध्यः राजसूयक्रतुः ?
किञ्चिदधिकैकवत्सरसाध्यः अयं क्रतुः ।
23. अग्ने सहस्व पृतना इति मन्त्रस्य कुत्र विनियोगः ?
अपामार्गहोमार्थम् उल्मुकादाने विनियोगः ।
24. अपामार्गहोमे किं द्रव्यं का च देवता ?
अपामार्गतण्डुलद्रव्यम् अग्निश्च देवता ।
25. दुष्टरः इति शब्देन कस्य स्तुतिः ?
अग्नेः स्तुतिः । दुस्तरः केनापि तर्तुमशक्यः दुर्निवारः इत्यर्थः ।
26. देवसूहवींषि कति सन्ति ?
अष्टौ देवसूहवींषि सन्ति ?
27. सोमसंस्थानां नामानि लिखत ।
अग्निष्टोमः अत्यग्निष्टोमः उक्थ्यः षोडशी अतिरात्रः अग्नोर्यामः वाजपेयश्चेति सप्त संस्था ।
28. प्रकृतिभूतः सोमयागः कः ?
अग्निष्टोम एव प्रकृतियागः ।
29. सोमयागे कति ऋत्विजां गणाः भवन्ति ?
चत्वारः गणाः । एकस्मिन् गणे चत्वारः इति षोडश ऋत्विजः भवन्ति ।
30. वेदाङ्गानि कति भवन्ति ? कानि च तानि ?
शिक्षा, कल्पः, व्याकरणम्, निरुक्तम्, छन्दः, ज्योतिषं चेति षडङ्गानि भवन्ति ।
31. वेदाङ्गानि केन केन अङ्गेन उपमीयन्ते ?
शिक्षा-घ्राणं, कल्पः-हस्तौ, व्याकरणं-मुखम्, निरुक्तं-श्रोत्रम्, छन्दः-पादौ, ज्योतिषं-नेत्रम् ।
32. चतुर्णां वेदानामुपवेदाः के के सन्ति ?
ऋग्वेदः-आयुर्वेदः, यजुर्वेदः-धनुर्वेदः, सामवेदः-गान्धर्ववेदः, अथर्ववेदः-शिल्पवेद/पिशाचवेद/सर्पवेदः
33. विकृतिपाठाः कति सन्ति, के च ते ?
अष्टौ विकृतिपाठाः सन्ति । यथा –
जटा माला शिखा रेखा ध्वजो दण्डो रथो घनः । अष्टौ विकृतयः प्रोक्ताः क्रमपूर्वा महर्षिभिः ॥

34. ध्वजविकृतिपाठस्य लक्षणं किम् ?
ब्रूयादादेः क्रमं सम्यगन्तादुचारयेदिति ।
वर्गे वा ऋचि वा यत्र पठनं स ध्वजः स्मृतः ॥ इति ।
35. दण्डविकृतिपाठस्य लक्षणं किम् ?
क्रममुक्त्वा विपर्यस्य पुनश्च क्रममुत्तरम् ।
अर्धर्चादेवमुक्त्वोक्तः क्रमदण्डोऽभिधीयते ॥ इति ।
36. रथविकृतिपाठस्य लक्षणं किम् ?
पादशोऽर्धशो वापि सहोक्त्वा दण्डवद्रथः ।
ऋचोर्धर्चयोः पदयोर्दण्डवत्संहितापदक्रमैः ॥ इति ।
37. घनविकृतिपाठस्य लक्षणं किम् ?
अन्तक्रमं पठेत् पूर्वमादिपर्यन्तमानयेत् ।
आदिक्रमं नयेदन्तं घनमाहुर्मनीषिणः ॥ इति ।